

A 120 éve született Bán Imre kutatásainak aktualitása

Fazakas Gergely Tamás

irodalomtörténész, intézetigazgató egyetemi docens

Debreceni Egyetem BTK

Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

A 120 éve született Bán Imre professzor úr magyar–francia szakos budapesti egyetemistaként tagja volt az elitképző Eötvös Collegiumnak, amely alapos és széleskörű francia, olasz, német, latin és görög nyelvtudást adott, valamint egy-éves párizsi ösztöndíjat tett lehetővé számára. Diplomaszerezése után, az 1930-as évektől bő két évtizeden keresztül gyöngyösi gimnáziumi tanár volt, aki a város ferences könyvtárának, majd a levéltárának tudományos feldolgozását is feladatul kapta. „Tizenhatezer könyv fordult meg a kezemen! Ez volt az igazi iskolám az egyetemi tanársághoz” – vallotta később. (Bitskey 2006, 11.) Éppen ezért 1949 végén viszonylag könnyen tudott bekapcsolódni a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Klaniczay Tibor vezette régi magyar irodalmi kutatócsoportjába, amely megnyitotta az akkor már negyvenes éveiben járó Bán Imre előtt azt a tudományos pályát, amelyre tanulmányai, majd középiskolai tanári éve alatt magas szinten felkészült.

Saját bevallása szerint szülővárosának, Egernek, valamint az ott töltött középiskolai diákéveknek köszönhette egyik fő tudományos érdeklődési területe kialakulását. „Barokk városban nőttem fel, és nekem a barokk [...] gyerekkoromtól fogva beleivódott a sejtjeimbe. Amikor Rómában töltöttem három hónapot, Szaunder József barátommal sokat sétálgattunk, vitatkoztunk, és ő mondta nekem ezt a szellemes megjegyzést: »A te puritán kálvinizmusodat az egri barokk katolicizmus nagyon kellemesen temperálta.«” (Bitskey et al. 1985, 45.)

Ebben az érdeklődésben gyökerezik, hogy a marxista tudományosság által évtizedekre elhallgattatott és lebecsült (s a két háború között sem igazán kutatott) barokk irodalmi és művészeti jelenséget Bán Imre 1962-es irodalom- és művészetelméleti antológiája tudta először korrigálni. A reneszánszról és a barokról szóló érzékeny stílus- és retorikatörténeti tanulmányai kitűnően mutatják az interdiszciplináris tudását. Más munkáiból, egyetemi előadásaiból is kiviláglott a művészettörténeti, teológiai és folklorisztikai műveltsége, a zenetörténeti ismeretei (különösen is Bartókra és Kodályra vonatkozóan).

A reneszánsz, manierista és barokk irodalom vizsgálatához elengedhetetlen volt a komparatív szemlélet. Bármilyen szakmai kérdéssel foglalkozott, Bán Imre a korabeli európai irodalom- és művelődéstörténet kontextusában tárgyalta azt. Gazdag forrásismerettel, mindig a friss szakirodalomra reflektálva publikált, vagy

adott elő az 1960-as évektől nemzetközi reneszánsz és barokk konferenciákon. Legfontosabb összehasonlító irodalomtörténeti kutatásai az italianisztikához kapcsolódtak. Balassi Bálint itáliai irodalmi mintáival, Janus Pannoniusszal és az olasz humanizmussal foglalkozott, valamint elemzéseinek egyik fő témája legkedvesebb írója, Dante költészete volt. 1988-ban megjelent összegző könyve – tanítványa és tanszékvezető utóda, Bitskey István professzor szerint – „Babits *Commedia*-fordítása óta a magyar dantológia legjelesebb teljesítménye”. (Bitskey 1997, 453.) Bán Imre számára tehát lehetséges volt az, amire a magyar irodalomtudományban oly kevesen voltak képesek: „a régi magyar kultúra hét évszázadának teljességét fogták át szakmailag autentikus módon, szintetizáló igénnyel, a részletekben is mindig az egészet tartva szem előtt”. (Bitskey 1997, 447.)

Bán Imre szakmai jelentőségét mutatja, hogy ma, három és fél évtizeddel a halála után is milyen sok alkalommal idézzük, indulunk ki az ő szövegkiadásaiából, monográfiáiból, tanulmányaiból. Az emlékére rendezett 2025. december 5-i ünnepséget megelőző néhány hétben, próbaképpen, arra figyeltem, hogy az egyetemi óráimon hány alkalommal igyekszem érvényesíteni az ő szemléletét, milyen gyakran használom dolgozatait, és a készülő tanulmányaimban, recenzióimban mely témákkal foglalkozva citálom őt. Illetve arra is figyeltem, hogy az általam olvasott friss szakirodalomban milyen mértékben idézik írásait kiindulópontként vagy az érvelésben. Mind a saját tevékenységemben, mind a mások munkáiban számosat találtam a dantisztikától és a késő középkori kolostori irodalomtól kezdve a 16–17. századi poétikai és retorikai elméleti kézikönyveken át, valamint a reneszánsz imitációelméletek és a barokk illúziótanok vizsgálatán keresztül egészen a protestáns – s közülük gyakran a puritánus – prédikátorok prózai vagy verses szövegeit és Apácai Csere János tudománytörténeti helyét értelmező írásokig, Zrínyi eposzáinak értelmezéseiig, vagy éppen Csokonai és a 18. század végi debreceni református kollégiumi diákság populáris költészetét bemutató dolgozatokig. De ide sorolhatom azt is, hogy Borbély Szilárd magisztrális verseskötetét, a *Hallotti pompát* nehezebb volna érteni Bán Imrének a barokk örökkévalóság-verseket elemző írásai nélkül, ahogyan maga Borbély is inspirációként tekintett egykori professzorának e tanulmányaira.

Bán Imre szakmai sokoldalúsága egy, a nemzeti és a protestáns identitástudatot is magában foglaló etikai keretben értelmezendő, és ennek jelentőségét bizonyára nem lehet túlbecsülni. Ugyanis ő a szocializmus fojtogató évtizedeiben is szerényen, ám határozottan felvállalta ezt az éthoszt, sőt, felmutatta középiskolai tanárként, egyetemi oktatóként, hazai és nemzetközi hírví kutatóként is. (Erről lásd Imre M. 2006; Oláh 2006.) Jól jellemzi szemléletét, szelíd kiállását és ennek mai aktualitását a Karthauzi Névtelen műveltségéről szóló kismonográfiájának befejező gondolata: „hat ma is minden komoly olvasójára, aki az *érdek nélkül való* meggyőződés hevületét és a *másokért kifejtett* munka alázatát becsülni tudja”. (Bán 1976, 122. Szintén idézi Imre L. 2006, 59.)

Felhasznált irodalom

- Bán Imre (1976). *A Karthauzi Névtelen műveltsége*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bitskey István et al. (1985). „»Az érzékeny lelket csak önfegyelemmel lehet a cél irányába terelni«: Beszélgetés Bán Imrével”. *Alföld*, 36/12, 42–49.
- Bitskey István (1997). „Bán Imre életműve és szellemi öröksége”. *Debreceni Szemle*, 5/3–4, 447–454.
- Bitskey István (2006). „»Nem lehet a magyar irodalmat szárazon előadni«: Bán Imre emlékezete”. In: Fazakas–Hollósi, szerk. 2006, 10–17.
- Fazakas Gergely Tamás – Hollósi Gábor, szerk. (2006). *Bán Imre emlékezete: Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből, III.*, Debrecen: Debreceni Egyetem BTK Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola.
- Imre László (2006). „Emlékek és tanulságok a 100 éve született Bán Imre professzor ünnepén”. In: Fazakas–Hollósi szerk., 58–59.
- Imre Mihály (2006). „A puritánizmus fogalmának változásai Bán Imre műveiben”. In: Fazakas–Hollósi szerk., 40–44.
- Oláh Szabolcs (2006). „Az egyháztörténet-írás rejtőzködő programja (Bán Imre tudósi szerepei 1941 és 1956 között)”. In: Fazakas–Hollósi szerk., 28–39.